

TÜRÜK

2019, Yıl/Year: 7, Sayı/Issue:16, ISSN: 2147-8872

TÜRÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi
TURUK International Language, Literature and Folklore Researches Journal

Geliş Tarihi / *Date of Received*: **12.01.2019**

Kabul Tarihi / *Date of Accepted*: **18.03.2019**

Sayfa / *Page*: 108-116

Research Article / Araştırma Makalesi

Doi: <http://dx.doi.org/10.12992/TURUK712>

Yazar / *Writer*:

Dr. Öğr. Üyesi Bülent HÜNERLİ

Kırklareli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, ÇTLE Bölümü
hbulent80@gmail.com

GAGAUZ ATASÖZLERİNDE “AT”

Öz

Atasözleri toplumların sosyal hayatına ve dünya görüşüne dair pek çok unsurun bulunabileceği, yaşanmış olaylardan çıkarım yapılarak ortaya konulmuş sözlü halk yaratımlardır. Yaşam koşullarından kaynağını alan bu sözlü edebiyat türü, Türk kültürünün de önemli bir parçasıdır. Yaşanmışlıklardan süzülüp gelen bu özlü sözlerde Türk dünyasının dünyaya ortak bakışını da tespit etmek mümkündür. Bu açıdan Türk dünyasında atasözlerinin sayısı ve kullanım alanı oldukça geniştir. Onları günlük hayatta ve edebi eserlerde sıklıkla görmek mümkündür. Özellikle Türk dünyasının geçmişten gelen göçebe yaşamı ve sonrasında tarıma ve hayvancılığa bağlı bazı kavramlarının atasözlerinde sıklıkla yer aldığı görülür. At bu kavramlardan sadece biridir. Türk kültüründe ve edebiyatında atın özel bir yeri vardır. Türk dünyasının bir parçası olan Gagauzlarda da durum aynı şekildedir. Önceleri göçebe, sonraları ise yerleşik yaşam tarzını seçen Gagauzlarda at ve buna bağlı terminoloji oldukça gelişmiştir. Dolayısıyla bu durum onların sözlü edebiyatlarına, bu arada atasözlerine de yansımıştır. Bu makalede Gagauzlarda atla ilgili atasözleri çeşitli başlıklar altında ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: At, Gagauz, Atasözü, Göçebe Yaşam, Cümle,

“HORSE” IN GAGAUZ PROVERBS

Abstract

Proverbs are folk creations based on experienced events, in which many elements can be found about the social life of the societies and their world view. This type of oral literature, which originates from living conditions, is also an important part of Turkish culture. It is possible to determine the common point of view of the Turkish world to the world. In this respect, the number and use of proverbs in the Turkish world is quite wide. It is possible to see them frequently in daily life and in literary works. The nomadic life of the Turkish world from the past and then some concepts related to agriculture and animal husbandry are frequently included in proverbs. Horse is just one of these concepts. The horse has a special place in Turkish culture and literature. The situation is the same in the Gagauz, which is part of the Turkish world. Gagauz chose at first, nomadic, then the settled way of life. By this way terminology that related to horse quite developed. This situation reflected in their oral literature and proverbs. In this article, Gagauz proverbs related to horse will be examined under of headings.

Keywords: Horse, Gagauz, Proverbs, Nomadic Life, Sentence,

GİRİŞ

Toplumların duygularını, düşüncelerini ve dünya görüşlerini kalıplaşmış kısa ve özlü cümlelerle ifade ettikleri sözlere “atasözü” denmektedir. Kalıplaşmış söz oldukları için de ne değiştirebilir ne de ekleme yapılabilir. Tüm milletlerde atasözlerine büyük önem verilmektedir. Bu önemin belli başı sebepleri şunlardır: 1. Sosyal yaşayışa ve doğa olaylarına yer vermesi 2. Ortaya çıkan durumdan pay alarak ahlak dersi ve öğüt vermesi 3. Yol gösterici olmaları 4. Töre, gelenek ve halk inanışları hakkında bilgi içermesi. Dolayısıyla Türk kültüründe de aynı sebeplerden atasözleri çok değerlidir. Türklerde önceleri atasözlerine “sav/sab” denilirken Müslümanlığa geçen Türk topluluklarında “atalar sözü” ile birlikte “mesel”, “emsâl”, “durûb-i emsâl”, “darb-ı mesel” terimleri de kullanılır olmuştur. Diğer coğrafyalarda yaşayan Türk topluluklarında atasözleri için “hohonoo”, “samahı”, “takmak”, “takpak”, “üleger comok”, “söspek”, “makal”, “comak” gibi terimler bulunmaktadır (Aça ve Ercan 2004, 148-149; Güzel ve Torun 2004, 223-224).

Türk halklarının içinde Hristiyan Ortodoks inancına sahip Gagauzlarda ise atasözü için “söyleyişlär” sözcüğü kullanılır. Gagauz atasözleri ile ilgili ilk kayıtlar, V. Moşkov’un *Nareçiya Bessarabskih Gagauzov* “Besarabyalı Gagauzların Diyalektleri” adlı eserinde görülür. Burada 271 adet atasözü geçmektedir. Daha sonraki dönemlerde Gagauz atasözlerinin derlenmesine devam edilmiştir. Atanos Manov, W. Zayançkowski Nikolay Baboglu, Gavril Gaydarcı, Sofiya Koca ve Todur Zanet’i derleme yapanlar arasında en önde zikretmek gerekir. Bu derlemelerden sonra çeşitli eserler ortaya çıkarılmıştır.

Genel olarak Gagauz atasözlerine bakıldığında doğa ve doğaya ait unsurların sıklıkla kullanıldığı görülür. Bu Gagauzların geçmişten gelen yaşam koşulları ve tarzları ile doğrudan ilgilidir. Özellikle evcil hayvanlardan *köpek, kedi, tavuk, kaz, ördek, sığır, inek, öküz, koyun, keçi*,

eşek vb.; yabancı hayvanlardan ise *canavar* (kurt), *tilki*, *yılan*, *karga* vb. sıklıkla Gagauz atasözlerinde yer almaktadır. Bunlarla beraber Türk kültürünün önemli bir parçası olan *at* ile ilgili de çok sayıda atasözüne Gagauzlarda rastlanılır. At sözcüğü çeşitli bağlamlarda Gagauz sözlerinde yer almıştır. Gagauz atasözlerinde at sözcüğünün eş anlamlıları yanında atın yaş, cinsiyet ve hareket tarzına göre sıfat ve isimlerde kullanılmıştır.

Aslına bakılırsa Gagauzcada *at* sözcüğü sık kullanılmamaktadır. Bunun yerine daha çok Farsça kökenli *beegir/beygir/biigir*¹ sözcüğüne rastlanılır. At sözcüğü daha çok türkülerde veya diğer sözlü yaratmalarda görülür. Fakat bu sözcükten türetilen *atlı* (binici) sözcüğü ise sıklıkla kullanılır. At sözcüğü daha eski bir bağlam ifade eden sözcüklerde kendini gösterir. Bu durumun tarihsel açıdan ele alınması gerekir. Gagauzlardaki at yetiştiriciliği ve buna bağlı işler doğrudan geçmişteki göçebe² tarzı yaşam ile ilgilidir. Önceden Gagauzlarda sıklıkla kullanılan at sözcüğünün yaygınlığı Gagauzların yerleşik hayata geçip tarımla uğraşmaya başlamasından sonra değişmiştir. Bu süreçte at sözcüğünün yerini *beegir/ beygir/biigir* sözcüğü almıştır. Tarım işlerinde de kullanılan *beygir*³ sözcüğü ise Türkiye Türkçesi kanalıyla Gagauzcaya girmiştir. Gagauzcada at üzerine yapılan işlere *beygircilik*, bu işle meşgul olan kişiye ise *beygirci* denilir. Söz birleşmeleri olarak ise Gagauzcada *araba beygiri*, *dermen beygiri* (değirmen beygiri) gibi ifadeler görülür (Guboglo 1971, 221-222).

Geçmişte Gagauzların günlük hayatın bir parçası olan at, Gagauzcadaki atla ilgili terminolojiyi de oluşturmuştur⁴. At türleri, atla ilgili işler, koşum takımındaki parçalar, atın hareket tarzına bağlı adlandırmalara sözlüklerde sık sık rastlanılmaktadır. Örnek olarak Gagauzlardaki at sözcüğünün cinsiyet ve yaşa göre adlandırılmaları şu şekilde verilmektedir: *at*, *beygir*, *al* (at), *haygir* (aygır), *baytal* (kısırak), *kısırak*, *huliş* (tay), *kuli* (doğumundan bir yaşına kadar tay), *tay*, *bireni* (bir yaşında tay), *elik tay* (iki yaşında tay), *kereci* (iki-üç yaş arasındaki tay). Yine *hergelä* sözcüğüne de rastlanılır. Gagauzcadaki *hergelä* sözcüğü üç anlamda kullanılır: 1. yılık at 2. at 3. at sürüsü (Guboglo 1971, 220, 224).

Gagauzlarda atlar dış görünüşlerine (donlarına) ve hareket tarzına göre ise şu adlarla anılmaktadır⁵: *al* “al”, *alaca* “sırtında beyaz veya açık renkli çizgisi olan at”, *balan* “beyaz”, *gök* “üzerinde koyu gri benekler bulunan beyaz at”, *doru* “doru”, *yelä* “ilk kez yelesi tıraşlanmış at”, *kara* “kara at, yağız at”, *karaman* “yağız”, *kula* “kula, açık kahverengi at”, *küllü* “kül renginde olan at”, *kömür* “parlak siyah renkte at”, *sekir* “beyaz ayaklı at”, *çakal* “alın beyaz lekeli at”, *çapkın* “rahvan at”, *çil* “gri lekeli beyaz at”, *yürük* “yarış atı” (Guboglo, 1971: 225).

¹ Farsçadan Türkiye Türkçesine oradan da Gagauzcaya geçen bu sözcüğün orijinal şekli *bārgīr*’dir (Eren 1999, 49).

² Türklerin kültüründe atın önemi için bk. Gömeç 2016, 819-834.

³ Aslında atın tarım işlerinde özellikle çift sürmede kullanılması Gagauzların tercih ettiği bir durum değildir. Bu onların göçebe hayatından kalan atla ilgili kullanımlarına ters bir olaydır. Dolayısıyla *koşmaa beygiri* “koşma beygiri”, *sürmää beygiri* “çift sürme beygiri” gibi ifadeler Gagauzcaya daha sonra girmiştir (Guboglo 1971, 222).

⁴ Türkçenin ilk sözlüğü olan Divanü Lûgati’t-Türk’te de çok sayıda at ilgili unsurun olduğu görülür. Ayrıntılı bilgi için bk. Gömeç 2016, 828.

⁵ Orhun Yazıtları’nda da at donları ve atlarla ilgili bilgiler bulunmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Karçığa 2016, 378-386.

Guboglu (1971: 225-29), Gagauzcadaki at terminolojisinin⁶ diğer Türk lehçelerinden daha geniş olduğunu belirtir ve bu sözcüklerin Kumanlardaki atla ilgili sözcüklerle örtüşüğünü ifade eder. Hatta *at* sözcüğünün tüm Türk lehçelerinde görüldüğünü; fakat *al* (at) sözcüğünün ise sadece Gagauzlarda ve güney Rus stepleri ile Balkan Yarımadası'na gelen Kumanlarda olduğunu vurgular. O, Kumanca ve Gagauzca at isimleri ile ilgili bazı ortak sözcükleri göstermektedir: Kum. *kömür* - Gag. *kömür* “parlak siyah renkte at”, Kum. *kula* - Gag. *kula* “kula, açık kahverengi at”, Kum. *alaça/alatsa* - Gag. *alaca* “sırtında beyaz veya açık renkli çizgisi olan at”, Kum. *kök* - Gag. *gök* “üzerinde koyu gri benekler bulunan beyaz at”, Kum. *yurgă*⁷ - Gag. *yürük* “hızlı koşan yarış atı”.

Geçmişte atın hayatın bu denli içinde olduğu Gagauzlarda doğal olarak atla ilgili atasözleri de ortaya çıkmıştır. Gagauzlarda atla ilgi atasözlerinde *at* ve *beygir* sözcüğünün yanında *haygır*, *kuli*, *hergelä*, *tay* sözcükleri de bulunmaktadır. Gagauzlardaki atla ilgili atasözlerini şu başlıklar altında incelemek mümkündür:

1. Tek Yargı İçeren Atasözleri

Bu tür atasözlerinin yüklemi genellikle fiildir. Bununla beraber isim cümlelerine oldukça sık rastlanır. Yüklemi fiil olan atasözlerinde genellikle geniş ve şimdiki zaman kullanılmıştır. Sözcük dizilişi bakımından genellikle kurallıdır. Zaman zaman yüklemsiz cümlelere tesadüf edilmektedir. At sözcüğü genellikle önünde bir sıfatla beraber kullanılmıştır. Sıfatlar olumlu ve olumsuz özellikler taşımakta, bu şekliyle de zaman zaman karşılaştırmalar yapılmaktadır. At benzetme unsuru olarak da sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. İyi ve kaliteli atın özellikleri sıralanır. Yine atın hareket tarzını belirten *yürük*, *eşkin*, *çapkın* gibi sıfatlara da yer verilmiştir.

Adamsız karı – terbeesiz beygir gibi[dir] (DDB: 211) [*Kocasız kadın-dizginsiz at gibidir*]

Adanmış beygirin aazına bakılmêêr (GRRS: 87) [*Hediye edilmiş atın ağzına bakılmaz*]

Alışık beygirä kamçı ne läözım (DDB: 213) [*Alışmış beygire kamçı gerekmez*]

Amaanet ata pinän, çamurun koyusunda inär (M:280) [*Emanet ata binen çamurun koyusunda iner*]

Amaanet atın dişinä bakılmas (M:280) [*Emanet atın dişine bakılmaz*]

Atın güzelli – kaçmasında (DDB: 217) [*Atın güzelliği koşmasındadır*]

Atın hodulluu eşää yaraşmaz (DDB: 217) [*Atın kibri eşeğe uymaz*]

Atlı gökä taa yakın (DDB: 218) [*Atlı göğe daha yakındır*]

Atlı günä taa yakın (DDB: 218) [*Atlı güneşe daha yakındır*]

Atlı yayanı inanmaz (DDB: 218) [*Atlı yayana güvenmez*]

Ayak yoluna gitmää deyni, beygiri damdan çıkarmış (DDB: 218) [*Tuvalete gitmek için atı damdan çıkarmış*]

⁶ Mihail Çakır tarafından hazırlanmış Gagauzcanın ilk müstakil sözlüğü olan “Dicționar Gagauzo (Tiurco)-Român” adlı eserde de çok sayıda at ve atla ilgili unsurların bulunduğu görülür. Bu sözcükler modernleşmeyle ve Rusçanın sıklıkla kullanılmasıyla beraber konuşma ve yazı dilinden büyük oranda çekilmişse de atasözleri ve deyimlerde kalmıştır.

⁷ Yazar bu şekilde vermiş olsa da sözcüğün *yürük* olması muhtemeldir. *yürük* sözcüğü Kıpçak Türkçesi Sözlüğü'nde “hızlı koşan at” anlamıyla verilmiştir (Toparlı vd. 2003, 333).

- Baaşış atın dişine bakılmaz (DDB: 219) [*Hediye atın dişine bakılmaz*]
- Beegir ahırda besleniler (DDB: 220) [*Beygir ahırda beslenir/besilenir*]
- Beklä kapsık beegirin eşkiniini (DDB: 221) [*Bekle çelimsiz beygirin eşkinliğini⁸*]
- Bir ürkek beegir bütün hergeleyi ürküder (DDB: 224) [*Bir ürkek beygir bütün at sürüsünü ürkütür*]
- Çapkın beegir koşusundan belli (DDB: 228) [*Rahvan at koşusundan belli*]
- Çekän beygiri herkerä kamçılêêlar (TZ: 487) [*Yük çeken beygiri her zaman kamçılarlar*]
- Düşkün beegirä edää da aar geler (DDB: 233) [*Zayıf ata dizgini de ağır gelir*]
- Düşkün beygirä yular da aar geler (DDB: 233) [*Zayıf ata yuları da ağır gelir*]
- Düzgün yolda beygir sürçmüz (DDB: 233) [*Düz yolda at takılmaz*]
- Erkän koşan beygir, sonunda düşer (TZ: 504) [*Erkenden koşan at, sonunda yorulup düşer*]
- Eşkin beegirä kamçı diil läözüm (DDB: 282) [*Eşkin ata kamçı lazım değil*]
- Eşkinni beegirä kamçı diil läözüm (DDB: 282) [*Eşkin ata kamçı lazım değil*]
- Giciikli beygir kazıkta kaşınêr (DDB: 238) [*Uyuz at kazıkta kaşınır*]
- Giciikli kısırak ta islää kuli yapêr (DDB: 238) [*Uyuz kısırak daha iyi tay yapar*]
- Hergelenä görä sıklık et (DDB: 242) [*Atına göre ıslık çal*]
- İy beygirä – bir kamçı (NBGF: 110) [*İyi ata bir kamçı yeter*]
- İslää beegir ahırda da satılêr (DDB: 245) [*İyi at ahırda da satılıyor*]
- İslää beegir kuliliindän belli (DDB: 246) [*İyi at taylığından bellidir*]
- İslää beygir da ürüyämeer (DDB: 245) [*İyi at da kişnemiyor*]
- İslää beygir damda da satılêr (DDB: 245) [*İyi at ahırda da satılıyor*]
- İslää beygir emi arttırır (DDB: 245) [*İyi at yemi arttırır*]
- İslää beygir yırtık çulun altında da belli (DDB: 245) [*İyi at yırtık çulun altından da belli olur*]
- Käämil beygir ahırda satılêr (GRRS: 87) [*Kaliteli at ahırda satılır*]
- Kart kısıraan düşü (TZ: 537) [*Kart kısrağın düşü*]
- Koca beegir kuyruunu gördüyünän, kendini tay sanırmış (M:277) [*Kart beygir kuyruğunu görünce kendini tay sanırmış*]
- Kocasız karı – yularsız beegir gibi (M: 277) [*Kocasız kadın, yularsız beygir gibidir*]
- Ne büyük olmuşun beegir fişkısın üstünä bümbül kuşu gibi? (M: 281) [*Ne büyük olmuşsun beygir pisliğinin üstündeki bülbül gibi*]
- Ne fena kızmışın beegir fişkısı gibi? (M:281) [*Ne fena kızmışsın beygir fişkısı gibi*]

⁸ Atın dörtnal ile tırıs arasındaki hızlı yürüyüşü.

- Ne fena sıkıştık beegir fişkısı gibi? (M:281) [*Ne fena sıkıştık beygir fişkısı gibi*]
- Ölü beegirä nal diil läözüm (DDB: 263) [*Ölü beygire nal lazım değildir*]
- Taşlı yol beegiri ezer (DDB: 278) [*Taşlı yol beygiri ezer*]
- Topal beegir çapkın gezmeer (DDB: 280) [*Topal beygir rahvan gezmez*]
- Tor beegir erä atêr (DDB: 280) [*Yılkı beygir yere atar*]
- Uslu beegiri kolay kaşımaa (DDB: 280) [*Sakin beygiri kaşımak kolaydır*]
- Ürük beegir tekir tüüdä da paalı (DDB: 282) [*Yürük at alacalı tüyde de değerlidir*]
- Ürük beegirä kamçı diil läözüm (DDB: 282) [*Yürük beygire kamçı lazım değildir*]
- Ürük beegirä semer koyulmaz (DDB: 282) [*Yürük beygire semer konulmaz*]
- Ürük beegiri çapkınınsından belli (DDB: 282) [*Yürük beygir rahvan gidişinden bellidir*]
- Yaltaklık atında yırak gitmeycän (DDB: 285) [*Yaltaklık atında uzağa gidemeyeceksin*]
- Yorgun beygirä edää da aar geler (DDB: 233) [*Yorgun beygire koşumu da ağır gelir*]
- Yorgun beygirä yular da aar geler (DDB: 233) [*Yorgun beygire yular da ağır gelir*]
- Yoz beegir erä atêr (DDB: 280) [*Yılkı beygir yere atar*]
- Yoz beegirlän koşuya gidilmöz (DDB: 288) [*Yılkı beygirle koşuya gidilmez*]
- Harın beygirin geeri çıkınması - yılmada fayda (TZ: 514) [*İnatçı atın geri geri gitmesi yokuşta faydalıdır.*]

2. İki Yargı İçeren Atasözleri

İki yargı içeren bu tür atasözleri bağlı ve sıralı cümle biçimindedir. Yükleme çoğunlukla geniş zaman çekimiyle yapılmış fiil cümleleridir. Bu tür atasözlerinde tavsiye nitelikleri ağır basar. Kıyaslama anlamı pek görülmez. At sözcüğü genellikle herhangi bir sıfat almadan kullanılmıştır. Bu nedenle de benzetme anlamı yoktur.

- At olsun, edek bulunur (DDB: 217) [*At olsun, koşum takımı bulunur*]
- At ölsä – emdän ölsün (DDB: 217) [*At ölecekse yemden ölsün*]
- At ölürsa, ko emdän ölsün (NBGF: 136) [*At ölecekse bırak yemden ölsün*]
- Beegir dört ayaklı da genä kösteklener (DDB: 220) [*At dört ayaklı olsa da kösteklenir*]
- Beegir kapsık, ama taligayı taşıyêr (DDB: 220) [*At çelimsiz; ama at arabasını çeker*]
- Beegir olsun, yular bulunur (DDB: 220) [*At olsun, yular bulunur*]
- Beenmiş beygiri – dişlerinä bakêr (DDB: 220) [*Beğenmiş beygiri bir de dişlerine bakar*]
- Eşään duasını Allaa işitsä, atlı yolda kalır (DDB: 235) [*Eşęin duasını Allah işitse atlı yolda kalır*]
- Sıçacaa gelmiş, beegiri damdan çıkarmış (DDB: 273) [*Sıçacağı gelmiş, beygiri ahırdan çıkarmış*].

Ver amucana beegirleri da arabaya kendin koşul (DDB: 283) [*Ver amcana beygirleri de arabaya kendin koşul*]

3. Neden-Sonuç İlişisini Gösteren Atasözleri

Neden-sonuç ilişkisinin bulunduğu bu tür atasözleri genellikle olumlu fiil cümlelerinden oluşur. Yine basit, bağlı ve sıralı cümle çeşitleri tespit edilmektedir. Atasözünde kavramlar neden-sonuç bağlamında ele alınmıştır. Bu atasözlerinde atla beraber eşeğe de yer verilmiştir. At sözcüğünün yanında *haygır, tay, beygir/biigir* sözcüklerine de geçer. Yine bir atasözünün üç farklı biçimi - kişiler değiştirilerek- kullanılmaktadır.

Atlar kış atarken, eşeklär arada pıtılêêr (DDB: 218) [*Atlar çifte atarken eşekler arada korkar*]

Atlar kış atıy – eşeklerin canı çıkıy (DDB: 218) [*Atlar çifte atarken eşeklerin canı çıkıyor*]

Biigirler tepişiy, arada eşeklerin canı çıkıy (DDB: 218) [*Atlar tepişir, arada eşeklerin canı çıkar*]

Haygır büüderlär, ki hergelä büülsün (DDB: 240) [*Aygır büyüürler ki at sürüsü büyüün*]

Haygırı koşacan – kısıraan kısır kalacak (DDB: 240) [*Aygır beygiri koşarsan kısırak kısır kalacak*]

Sän da *bey*, bän da *bey* – e beygirlerä kim alaf verecek? (DDB: 272) [*Sen bey, ben de bey; e beygirlere kim yem verecek?*]

Sän da boyar, bän da boyar – e beygirlerä kim alaf verär? (DDB: 272) [*Sen bey, ben de bey; e beygirlere kim yem verecek?*]

Sän da papaz, bän da papaz – beygirlerä sa kimsey alaf vermäz (DDB: 272) [*Sen papaz, ben de papaz; beygirlere ise kimse yem vermez*]

Taylar büümäsalar, beegirlerin paası olmaz (DDB: 278) [*Taylar büyümeseler beygirlerin değeri olmaz*]

4. Kıyas İçeren Atasözleri

İki durumun kıyaslandığı bu tür atasözleri genellikle sıralı cümle biçimindedir. Sıralı cümlelerin ögeleri ortak olabildiği gibi ayrı da olabilmektedir. Fiil cümlelerinde geniş, şimdiki, geçmiş, gelecek zaman ekleri ve emir kipi kullanılmıştır. Kıyaslamalar çoğunlukla at-insan (öksüz, papaz, padişah), at-eşek arasında yapılmıştır. Zaman zaman üçlü kıyaslamalar da yapılmıştır. At olumlu ve olumsuz yönleriyle kıyaslamada kullanılmıştır. Bu atasözlerinde *beygir* sözcüğünün kullanımı öne çıkmaktadır.

Atını kaçırđın – tutacan, lafını kaçırđın – tutmaycan (DDB: 218) [*Atını kaçırđın, tutacaksın; lafını kaçırđın tutamayacaksın*]

Atlar kış atarken, eşeklär çeker (DDB: 218) [*Atlar çifte atarken eşekler iş yapar*]

Attan indi – eşää pindi (DDB: 218) [*Attan indi, eşeğe bindi*]

Beegir çiiineer aazlı, sarkık çeneli – dilini (DDB: 220) [*Beygir ağızlığı, sarkık çeneli dilini çiğner*]

Dik bayır – beygirä zeet, dik adam – insannara zeet (DDB: 231) [*Dik bayır, beygire sıkıntı; dik adam, insana eziyet*]

İslää beegirin yortması gözäl, islää adamın kalbi sıcak (DDB: 246) [*İyi atın tırıs gitmesi güzel, iyi adamın ise kalbi sıcaktır*]

İyeleri dışarda – diil beygir, eşek ta diil koşu (DDB: 246) [*Kaburgaları dışarda olan beygir değildir, eşek de koşu hayvanı değildir*]

Kapsıı doyrur – beegir olacek, üüsüzü bak – adam olacek (DDB: 248) [*Çelimsizi (atı) doyrur, beygir olacak; öksüzü bak, adam olacak*]

Kapsık beegirdän eşkinnik beklämä, popazdan dilek beklämä (DDB: 248) [*Çelimsiz beygirden eşkinlik bekleme, papazdan ise dilek bekleme*]

Öküzün önündän kork, beygirin – aardından, popazın – doz-dolayından (DDB: 263) [*Öküzün önünden, atın arkasından, papazın ise her tarafından kork*]

Padişaadın kiyat müüründän belli, beygir – dişlerindän, insan – sözündän (DDB: 264) [*Padişahın (gelen) ferman mühründen, beygir dişlerinden, insan sözünden belli olur*]

Uzaa isteersin – atını bak, sürü isteersin – okola bak (DDB: 282) [*Uzağı istersen atını bak, sürü istersen, ahıla bak*]

SONUÇ

Gagauzlarda atla ilgili gözlemlerin ve deneyimlerin atasözlerinde somutlaştığı görülür. Atasözlerinde genel olarak at sözcüğü yerine *beygir/beegir/biigir* sözcüğünün daha sık kullanıldığı tespit edilmiştir. *Haygır, tay* ve *hergelä* sözcükleri de zaman zaman kullanılmıştır. Yine atın hareket şekline bağlı (*çapkın, ürük, eşkin*) adlandırmalar ile fiziksel durumuna dair sıfatlar (*kapsık, islää, kar, koca, giciikli vb*) atasözlerinde yerini almıştır. At sözcüğünün önüne gelen sıfata bağlı olarak atasözünün ikinci kısmında olumlu ve olumsuz kıyaslamalar çokça yapılmıştır.

Atasözleri geçmişten gelen kalıplaşmış sözlerdir. Kolay kolay sözcüklerin sırası da değişmemektedir. Bu bakımdan günümüz Gagaucasının cümle dizilişinin tersine Gagauzcadaki atla ilgili atasözleri Türkçenin genel söz dizimine daha yakındır. Diğer bir deyişle atasözlerindeki cümlelerin devrik olmayıp kurallı cümle dizilişinde olduğu görülür. Yine atla ilgili atasözlerinin çoğunluğunun tek yargı bildiren atasözleri olduğu ortaya çıkmıştır.

Kısaltmalar:

M	: Moşkov Atasözleri
DDB	: Dizi Dizi Boncuklar
NBGF	: Nikolay Baboglu Gagauz Folkloru
GRRS	: Gagauzca-Rusça-Romence Sözlük

KAYNAKÇA

- AÇA, Mehmet-ERCAN, A. Müge (2004). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, (Ed. M. Öcal Oğuz), Ankara: Grafiker Yay.
- BABOGLU, Nikolay (1969). *Gagauz Folkloru*, Kişinev: Kartya Moldovenyaske.
- ÇAKİR, Mihail (1938). *Dicționar Gagauzo (Tiurco)-Român*, Chisinău: Tiparul Moldovenesc.
- EREN, Hasan, (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, Ankara: Bizim Büro Basım Evi.
- Gagauzca-Rusça-Romence Sözlük, (2002). Haz. Petri Çebotar-Ion Dron, Chişinău: Pontus.
- GAYDARCI, Gayril (Derleyen) (2017). *Dizi Dizi Boncuklar: Gagauz Halk Yaratmaları*, (Haz. Petri Çebotar - Vitaliy Sırf), Komrat: GBM Yayınları.
- GÖMEÇ, Saadettin Yağmur (2016). “Türk Kültüründe At”, *Uluslararası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır (06-08 Mayıs 2016)*, Selçuk Üniversitesi Yayınları, Konya, 2016, s. 819-834.
- GUBOGLO, Mihail (1971). “Gagauzskaya Terminologiya Po Skotovostvu”, *Tyurskaya Leksikologiya i Leksikografiya*, Nauka, Moskva, s.217-236.
- GÜZEL, Abdurrahman-TORUN, Ali (2004). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Akçağ Yay.
- KARÇIĞA, Servet (2016). “Orhun Abidelerinde At Kavramına Genel Bir Bakış”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 9, S. 43, Nisan, s. 378-386.
- MOŞKOV, Valentin Aleksandroviç, (1904). “Tekstı i Slovar” *Nareçiya Bessarabskih Gagauzov*, S. Peterburg: Tipografiya İmperatorskoy Akademii Nauk.
- TOPARLI, Recep-VURAL, Hanifi-KARAATLI, Recep (2003). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: TDK Yay.
- ZANET, Todur, (2017). *Gagauz Türküleri, Söyleyişleri, Bilmeceleri*, Chişinău: Pontus.